

PIESE DE ORFEVRĂRIE TRANSILVĂNEANĂ AFLATE ÎN TEZAURUL DOMULUI DIN AACHEN (R.F.G.)

Claudia CLEJA-GÎRBEA

În catedrala „imperială” din Aachen (Aix la Chapelle), printre obiecte de valoare istorică unice pentru arta apuseană, se află un tezaur de icoane și piese de argint aurit, care provin din donația regelui Ludovic I al Ungariei către capela maghiară din incinta domului aachenez.

O parte din piesele ce compun acest tezaur provin din atelierele de orfevrerie transilvâneze din secolele XIV și XV.

Pentru noi, în special, aceste piese sunt deosebit de interesante, pentru că probează încă o dată dezvoltarea și importanța pe care a avut-o lucrarea metalului în Transilvania în evul mediu și renumele de care s-au bucurat unii dintre artiștii ei.

Este interesant, de asemenea, de urmărit cum au ajuns aceste piese aici și care este valoarea lor artistică.

Fundarea capelei maghiare din Aachen, căreia i-au fost destinate piesele de care ne ocupăm, se află în relație cu pelerinajele ce aveau loc din săptă în săptă ani spre „orașul lui Carol cel Mare”, pentru a asista la expunerea solemnă a sfintelor reliicvarii. Aceste „Aachenfahrt” ajung să fie cunoscute atât în Germania cit și peste hotarele ei. Prin coloniștii valoni și renani, le merge vestea pînă în Ungaria, unde se impărtășesc ca tradiție începînd din secolul al XIV-lea.

Aachenul atrăsește așa dar atenția ungurilor, cînd regele Ludovic I (1342–1382) din familia de Anjou și mama sa Elisabeta au hotărît să participe la aceste pelerinaje.

Regina Elisabeta, fiind văduvă, pornește în pelerinaj în anul 1357, împreună cu o numeroasăuită, iar elul ei inițiază cu acest prilej construirea capelei maghiare care va deveni de acum o anexă a domului.

Construcția acestei capele datează din anii 1358–1366.

După ce s-a îngrijit de asigurarea fondurilor din care avea să se întrețină capela, prin cumpărarea de proprietăți în jurul orașului, Ludovic I a înzestrat-o și cu obiectele de cult necesare, însărcinînd pe abate cistercian Henric de Pilisi cu aceasta și pe primarul orașului cu administrarea pe mai departe a acestor bunuri.

Mai tîrziu sunt trimiști și alii călugări pentru a verifica dacă intențiile donatorilor au fost respectate, aceste vizite avînd mai mult un caracter administrativ decît canonice.

Cu asemenea ocazii sunt alcătuite inventare în care apar bunurile capelei și acestea constituie pentru noi, astăzi, surse de informație pentru istoria fondării capelei și mai ales a bunurilor ei.

Înșirarea primelor bunuri primite de capela din Aachen se păstrează într-un pergament original, datat în anul 1367 (27 oct.), cu prilejul vizitei făcute în acest scop anume, de către abatele Henric de Pilisi și mai apoi, în cel din anul 1381¹ întocmit cu prilejul vizitării capelei din Însărcinarea regală de către alt abate cistercian, pe nume Ulric.

Copile prescurtate ale inventarelor din 1438 și 1468, făcute în secolul al XVIII-lea², precum și inventarele din anii 1677 și 1709³, menționează prezența pieselor de care ne ocupăm⁴.

¹ Publicate în : Fejér György, *Codex Diplomaticus Hungariorum Ecclesiasticorum ac Civilium*, Buda, 1884, T. IX, v. IV, p. 91.

² Tömörky Edith, *Az Aacheni Magyar kápolna története*, Budapest, 1931, p. 54–55; Faymonville Karl, *Der Dom zu Aachen*, München, 1909, p. 364.

³ Tömörky Edith, op. cit., p. 56–57.

⁴ J. Hampel, *Die Metallwerke der Ungarischen Kapelle*, în *Aachener Münsterschatz*, „Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins”, 14/1892, p. 63.

Din întregul tezaur, cu care a fost inițial înzestrată capela, interesantă este o parte din piesele de argint aurit de proveniență transilvănă donată de regele Ludovic I, pe care le prezentăm precum sint expuse în expoziția permanentă deschisă în incinta domului din Aachen (păstrând datele ce apar în etichetele însoțitoare):

— *Două Paftale* — pentru un veșmint preoțesc, cu emblema cea mare a regelui Ludovic I al Ungariei. Operă de orfevrerie transilvană, din Cluj. Sec. al XIV-lea.

— *Trei reliefuri din cristal*, două dintre ele purtând emblema lui Ludovic I (unul fiind sigur de proveniență transilvănă).

— *Patru embleme mici ale regelui Ludovic cel Mare* — regele Ungariei și al Poloniei, cu vulturul polonez. Sec. al XIV-lea.

— *Două sfeșnice de argint* (pentru luminări) cu emblemele lui Ludovic cel Mare.

— *Două potre de argint-aurit* (sec. al XV-lea) piese de orfevrerie transilvănă — donație mai târzie a pelerinilor maghiari.

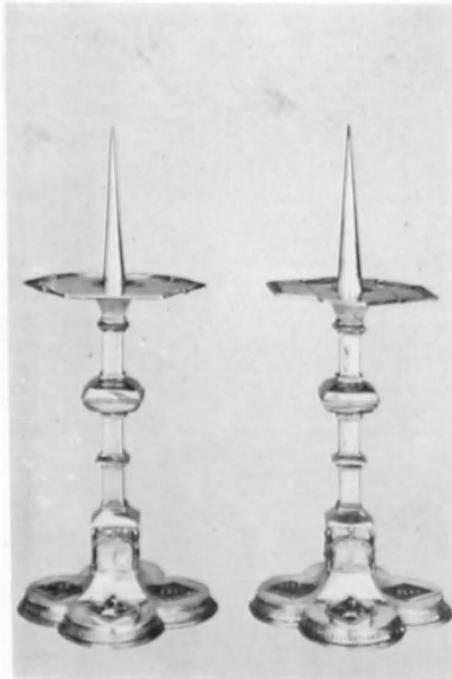
Cîteva din aceste piese sunt atribuite cu certitudine unor ateliere transilvănești din secolele XIV și XV și trecute ca atare în catalogele colecțiilor pieselor aflate în „Schatzkammer-ul” domului.

Dintre acestea, cele mai interesante ni se par cele două paftale pentru un veșmint preoțesc, care apar prezentate ca operă de orfevrerie transilvană și care au fost atribuite școlii săsești de orfevrerie din Cluj.

Se crede aproape cu certitudine că giuvaerul din Aachen a fost lucrat „de frații Georg și Martin, feciorii pictorului Nikolaus, care după ce au impodobit flințina curții interioare a palatului din Praga, din

Potir. Transilvania — 1450

Două sfeșnice pentru luminări, înainte de 1367

porunca împăratului Carol al IV-lea, au lurnat la 1370 statuile sfintilor Stefan și Ladislau pentru episcopul Dimitrie din Oradea⁵.

În literatura de specialitate, apare recunoscută contribuția acestor meșteri clujeni „a căror faimă depăsite cadrul provincial”⁶. Dr. V. Roth clarifică într-o din lucrările sale problemele legate de identitatea acestor meșteri cu cei ce au lucrat la Praga⁷.

Relațiile celor doi artiști cu arta italiană și influențele goticului se pot deduce din particularitățile decorative ale celor două piese de care ne ocupăm.

La partea superioară a acestora apar mici portaluri gotice cu arcuri în acoladă, simple sau trilobate, ce adăpostesc personaje.

Asemenea podoabe apar după 1300 în ţările din apus și în răsăritul catolic, adică în Ungaria, Boemia și Polonia.

Înălțându-se sănătatea și prezentarea acestei podoabe în catalogul expoziției „Der Aachener Domschatz” deschisă în Sala de Incoronare a Primăriei din Aachen⁸.

Inregistrate cu nr. 79 : două păftale ungurești (Zwei ungarische Wappenschilde). Siebenbürgen (Transilvania) – înainte de 1367. Atribuite turnătorilor Marlin și Georg din Cluj. Argint, în mare parte aurit și cu email; înălțimea 22 cm; lățimea 16 cm.

Presupuse că au fost întrăbuințate la un veșmînt preoțesc.

În general, cele două păftale sunt asemănătoare ca aspect, avind mici deosebiri numai în motivele ornamentale.

În prim plan, apare marea emblemă a regelui Ludovic I, (pe o parte a cimpului — trese de roșu pe argint, pe cealaltă — crini caselor de Anjou), purtată de doi dragoni și susținută în părțile laterale de vulturii imperiali.

Emblema este încadrată de o bandă ce rulează în bucle cu inscripția :

GOTES LERE WOLD ICH MER

ICH BEGER MARIA (L)ERE

În plan central, superior, sunt reprezentate ca într-un triptic capele gotice, având fiecare cîte un balconăș sub a căror arcade în arc frint apar personaje, ce reprezintă pe regii sfinti ai Ungariei. În partea centrală, apare Sf. Ladislau, ca patron al Transilvaniei, cu securea de luptă în mînă, în nișă din dreapta Sf. Stefan, patronul regatului, iar la stînga probabil Sf. Emeric.

Apariția celor trei personaje pare să nu fie întimplătoare, dat fiind faptul că în aceeași perioadă meșterii lucrau la statuile acestor regi și n-ar fi fost exclus ca aceste figurine minusculă să reprezinte modelele acestor statui, ce au fost lucrate pentru catedrala din Oradea (aceasta rămîne desigur o ipoteză, iar prin faptul că statuile au fost topite de turci și nu s-au păstrat, nu poate fi verificată).

De o parte și cealaltă a micului dom gotic central, pe un fond de email apare capul încoronat al regelui Ludovic I⁹ și vulturul imperial maghiar prezent în emblemele regale ale timpului.

Maniera miniaturală a decorației, precum și ornamentația gotică a încadrării emblemei regale, dovedește un meșteșug înalt, corespunzînd cu cele mai exigeante gusturi ale epocii.

De altfel, și într-unul dintre inventarile bunurilor capelei, efectuat în 1709¹⁰ apare mențiunea : „Zwei silber übergoldene gansschwarze Kunstreiche Ausgeslochene Königln. Wappen”, ceea ce dovedește că aprecierea acestor piese ca opere de artă s-a făcut înaintea deuna, fiind prezентate și astăzi ca atare atât în eticheta însoțitoare cât și în lucrării¹¹ și în catalogările expozițiilor.

Pe lîngă aceste păftale, care ni se par unice prin măiestria compozitiei, asemenea piese nefiind cunoscute în arhiva destul de săracă a piezelor de orfăvărie ajunsă pînă la noi, există în tezaurul amintit încă cîteva piese ce sunt prezентate ca fiind de proveniență transilvăneană.

Astfel, din cele trei reliefuri unul este prezentat ca provenind din Transilvania înainte de anul 1367. În catalogul mai sus amintit al expoziției este înregistrat cu nr. 77, — Argint aurit — Apare din 1367 în inventarul capelei maghiare. Emblemele regale atestă pe regile Ludovic I, ca donator. Înălțimea 42 cm, fusul 13 cm.

Această piesă are un fus asemănător pînă la identitatea cu fusul a două sfeșnice pentru luminări, donate tot de Ludovic I, capelei maghiare, ceea ce dovedește cert că au fost lucrate în același atelier.

⁵ Marcel Romanescu, *Introducere la istoria costumului românesc*, „Revista istorică română”, 1944, vol. 14/Fasc. I, p. 477.

⁶ *Istoria artelor plastice în România*, București, 1968, vol. I, p. 212—213.

⁷ Dr. V. Roth, *Geschichte der deutschen Plastik in Siebenbürgen*, Strasbourg, 1906, p. 9—10.

⁸ Ernst Günther Grimmel, *Der Aachener Domschatz*, „Aachener Kunstblätter”, Band 24/1972, Düsseldorf.

⁹ Imaginea acestuia este cunoscute din ornamentalul unui cofol al ducatului Dobrogea, care a aparținut reginei Elisabeta moartă în 1381.

¹⁰ Tömöry Edith, *op. cit.*, p. 56—57.

¹¹ J. Hampel, *op. cit.*, p. 54; H. Schiffer, *Kulturgeschichte des Aachener Heiligumsfahrt*, Köln, 1930, p. 49; Charles Pulsky, Eugène Radicsics et Em. Molinier, *Chefs d'œuvre d'orfèvrerie ayant figuré à l'exposition de Budapest*, vol. II, Paris, p. 93—94.

Cele două șfeșnice pentru luminări (înregistrate în catalog cu nr. 81) proveniență: Transilvania (Siebenbürgen) înainte de 1367. Argint, în parte aurit. Înălțimea 22,8 cm. Provine sigur din donația lui Ludovic I cel Mare al Ungariei în anul 1367, pentru capela maghiară din Aachen. Formă evanđelio-lobată a plicorului cu emblemele regelui Ludovic și vulturii imperiali în medaloane emailate, precum

Icoană, 1367

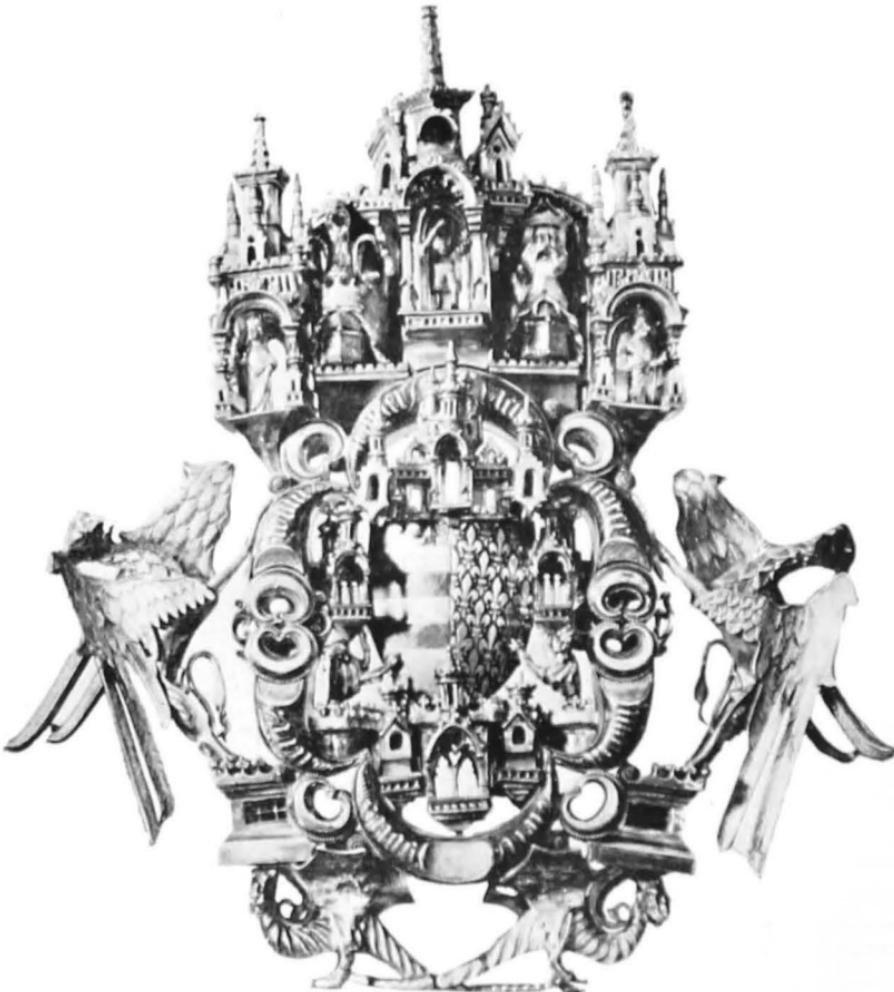
și modul de tratare aproape identic a fusului, întrerupt de un nod (pe reliefuri nodul poartă inscripția INRI) — dovedește o concepție și o mină unică.

Alte două piese sunt expuse într-un cadru aparte și atrag atenția vizitatorului prin desăvârșirea formei și măiestria cu care au fost lucrate. Este vorba despre cele două potire transilvăneene, datează din a doua jumătate a secolului al XV-lea. Aceste piese provin sigur dintr-unul din atelierele locale ale sașilor din Transilvania, fiindu-le atribuite datorită atât tipologiei cât și execuției.

Ele provin din o donație ulterioară a pelerinilor maghiari, care veneau în pelerinaj în Aachen și dovedesc perfeționarea artistică la care ajunseră atelierele locale din Transilvania.

Ca formă, poturile amintite continuă tradiția potirilor din secolul anterior, fiind compuse dintr-un picior, lobat de data aceasta, fus scurt prevăzut cu un nod puternic și la partea superioară bazinul în

paftă folosită la un veșmint preotesc, Transilvania — înainte de 1367

formă de cupă. Se adaugă bogata ornamentație florală în filigran, pe fond de email, decorarea nodului cu pietre prețioase și decorarea bogată a piciorului și a cupel. Toate aceste elemente atestă procesul de întrepătrundere între elementele de tradiție bizantină și elementele gotice tîrziș.

În catalogul expoziției „Domschatz-ul din Aachen”, aceste piese sunt trecute la nr. 85 și 86.

Cu nr. 85 apare potirul transilvănean din a doua jumătate a secolului al XV-lea. Argint aurit, cu plasă de filigran. La partea inferioară a fusului, inscripția: RENOVATUM SUMTIVUS H. STARTZ, Canonici 1861. Înălțimea : 22,8 cm. Picior 15 cm.¹².

Segmentele piciorului lobat sunt bogat ornamentate cu o plasă în filigran cu motive compuse din circi și struguri pe fond de email. Piciorul lobat se ridică ca o tulipă spre fus și este întrerupt de un nod puternic ornat cu săse corale mari. Cupa este de asemenea ornată cu același motiv floral ce apare pe picior (în filigran). Cupa propriu-zisă a fost înlocuită prin restaurare.

Pentru a-i stabili identitatea a fost comparată cu potirele din catalogele colecției Tezaurului din Esztergom (Budapest, 1967, Nr. 7-19), mai ales cu cupa executată de Mathias Literatus (T. 16 și 17), stabilindu-se paralelism.

A doua piesă cu nr. 86 (în catalog) Potir — Transilvania, pe la 1450. Argint aurit. Înălțimea 18 cm (Fig. nr. 6). Ca tip, potirul acesta este asemănător cu cel anterior, piciorul fiind de asemenea bogat ornamentat cu o decorație în filigran, cu circi și struguri, pe un fond de email albastru și verde. Fusul emailat are elemente noi în ornamentația nodului puternic ce-l întrerupe, fiind decorat cu rozete de email și perle. Cupa a fost de asemenea înlocuită la restaurare. Și această piesă își găsește analogia cu o cupă a cardinalului Dénes Széchy, lucrată între 1445 și 1465.¹³

Am urmărit în partea introductivă a studiului începiturile capelei maghiare și cum a fost ea înzestrată cu bunuri. Este interesant de remarcat că acest tezaur a rezistat visătorilor vremii, ajungind pînă la noi în bună stare. Cele două potire au fost restaurate și probabil și celelalte piese au fost curățate din timp în timp, deși cu timpul capela a ajuns într-o prostă stare, mai ales după incendiul din anul 1656.

Către mijlocul secolului al XVIII-lea, datorită participării magnaților maghiari la războiul de succesiune al Austriei (1741—1748), aceștia treceau des prin Aachen și fiind neplăcut impresionați de starea deplorabilă în care ajunse în edificiul săi rezidească.

Cu stringerea fondurilor și planurilor de restaurare lucrurile se tergiversează pînă în anul 1765, cînd sub conducerea arhitectului italian J. Moretti, din Milano, încep noile lucrări de reconstrucție. La terminarea lucrărilor, în 1767, din însarcinarea reginei Maria Terezia are loc o vizită de inspectare și înzestrare cu noi bunuri. Organizarea capelei a dăinuit pînă în 1807, cînd prefectura franceză a Rhurului a unit bunurile coroanei maghiare cu cele ale bisericiei din Aachen.

Pieselete tezaurului dăruit de coroana maghiară aparțin (încă din 1881) tezaurului din dom și împreună cu o parte din celelalte bunuri sunt expuse într-o expoziție permanentă în incinta domului.

Din cînd în cînd se organizează expoziții în cadrul căror sint cuprinse și bunurile domului din Aachen. Așa, bunăoară, în vara anului 1972 au fost expuse în întregime aproape, în cadrul expoziției „Tezaurul domului din Aachen”, deschisă în Sala de Incoronare a Primăriei gotice a orașului.

In cadrul acestei mari expoziții și-au avut locul, alături de alte obiecte de mare valoare artistică și istorică, și piesele tezaurului mai sus descrise. Ele intră astfel în tezaurul european de obiecte artistice medievale, care întregesc oglinda vremuri îndepărtăte.

Arta transilvăneană din secolele XIV—XV intră în circuitul de valori europene, aducindu-și contribuția la cunoașterea întrepătrunderilor și influențelor culturale în evul mediu.

In ceea ce privește piesele prezентate, este interesantă de remarcat la unele identitatea de forme ca dovedă că au fost luate în același atelier: unul din cele trei reliefari și cele două sfeșnice de luminări luate către mijlocul secolului al XIV-lea; de asemenea cele două potire din secolul al XV-lea sunt produsele unuia din atelierele locale transilvăneene, probabil săsești.

Asemenea ateliere lucrau atât pentru coroana maghiară și pentru feudali locali cît și pentru export.

Deosebit de valoroase, ele dovedesc înaltul nivel artistic și tehnic la care ajunseseră argintarii transilvăneni, care cunoșteau formele apusene și căutau să se adapteze, prin îmbinarea acestora cu cele locale, la cerințele vremii.

Numele celor doi artiști clujeni, frații Martin și Gheorghe din Cluj era cunoscut și apreciat în aceea vreme, iar prin arta lor și-au adus o contribuție la dezvoltarea patrimoniului cultural autohton și european, deși astăzi cunoaștem atât de puține dintre lucrările lor.

Interesant ar fi de descoperit, prin comparații și analogii, care au fost atelierele din care au provenit toate aceste piese ce se află în tezaurul domului din Aachen. Oricum, ele se înscriu cu cinste în inventarul pieselor de orfaverie transilvăneană, pe care-l completează.

¹² K. Pilz, Două potire din Transilvania în biserice din Nürnberg, „Zeitschrift für bayerische Kirchengeschichte”, Jg. 33/1, 1964, p. 129.

¹³ Die Schatzkammer von Esztergom, Budapest, 1967, T. 12—13.